

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Over de grenzen van de materiële waarheidsvinding

Crijns, J.H.; Meij, P.P.J. van der; Haveman R.H., Wiersinga H.C.

Citation

Crijns, J. H., & Meij, P. P. J. van der. (2005). Over de grenzen van de materiële waarheidsvinding. In W. H. C. Haveman R.H. (Ed.), *Meijers-reeks* (pp. 45-69). Nijmegen: Wolf Legal Publishers. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/15833>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/15833>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

4 Over de grenzen van de materiële waarheidsvinding

Jan Crijns & Patrick van der Meij

Da mihi facta dabo tibi ius

1 INLEIDING

De hoofddoelstelling van het strafprocesrecht is ervoor te zorgen dat het materiële strafrecht op de juiste wijze wordt verwezenlijkt.¹ Het strafproces biedt het forum waarbinnen de algemene normen van het materiële strafrecht worden toegepast op een concreet geval – een concreet strafbaar feit en een concrete verdachte – en vormt zodoende de noodzakelijke schakel tussen het straffbare feit en de sanctie.² Voorts blijkt uit de hoofddoelstelling dat deze verwezenlijking van het materiële strafrecht langs de weg van het strafproces op de ‘juiste’ wijze dient te geschieden. Ook al lijkt deze hoofddoelstelling op het eerste gezicht vooral praktisch van aard en is zij ogenschijnlijk vrij van abstracte juridische implicaties, zij vormt de oorsprong van alle andere doelstellingen van het strafproces (het vaststellen van de materiële waarheid, het bieden van rechtsbescherming, speciale en generale preventie en wat dies meer zij). Het is uiteindelijk de hoofddoelstelling die de meest ultieme begrenzingen aan het strafprocesrecht stelt, hetgeen deze hoofddoelstelling derhalve wel degelijk een duidelijk normatief karakter geeft. In deze bijdrage staan wij daarom wat uitgebreider stil bij de vraag naar de grenzen die de hoofddoelstelling van de juiste toepassing van het materiële strafrecht met zich brengt voor de wijze waarop het strafproces dient te worden ingericht. Hierbij zal blijken dat met name het adjectief ‘juist’ belangrijke implicaties heeft voor het antwoord op deze vraag. Er zal worden betoogd dat de term ‘juist’ met zich brengt dat het strafproces zowel op de vaststelling van de materiële waarheid, als op het bieden van rechtsbescherming aan de verdachte moet zijn gericht. Zo bezien zijn beide noties – die veelal ten onrechte tegenover elkaar worden geplaatst – via de hoofddoelstelling onlosmakelijk met elkaar verbonden.

Binnen het bestek van deze bijdrage zal de aandacht in het bijzonder worden gericht op de verhouding tussen de hoofddoelstelling en de daarvan afgeleide doelstelling ‘het vaststellen van de materiële waarheid’. Het begrip ‘materiële waarheid’ wordt doorgaans – net als de hoofddoelstelling – als een

1 Zie G.J.M. Corstens, *Het Nederlandse strafproces*, Deventer: Kluwer 2002, p. 11.

2 Zie Corstens, o.c., p. 5.

vaststaand gegeven aangenomen en nauwelijks geproblematiseerd.³ Hoewel dit streven naar de materiële waarheid veelal als de *raison d'être* van het strafproces wordt gezien, is dit in wezen 'slechts' een secundaire doelstelling die volledig is afgeleid en ten dienste staat van de hoofddoelstelling: de juiste toepassing van het materiële strafrecht. Anders gezegd: teneinde het materiële strafrecht juist te kunnen toepassen dient de materiële waarheid te worden vastgesteld. Of nog anders geformuleerd: het vaststellen van de materiële waarheid vormt een noodzakelijke voorwaarde voor het realiseren van de hoofddoelstelling: de juiste toepassing van het materiële strafrecht. Pas wanneer deze primaire doelstelling tezamen met het materiële waarheidsbegrip als vertrekpunt van een theoretische beschouwing wordt genomen, wordt duidelijk welke belangrijke consequenties deze beide noties met zich brengen voor de wijze waarop het Nederlandse strafproces is ingericht en voor de alternatieven die de wet biedt ter vermindering van (een deel van) het strafproces. De relatie tussen de hoofddoelstelling en de vaststelling van de materiële waarheid stelt daarnaast belangrijke begrenzungen aan de mogelijkheden waarop het strafvorderlijk stelsel in de toekomst kan worden ingericht. Zoals aan het slot van deze bijdrage zal worden betoogd, staat deze relatie bijvoorbeeld in de weg aan de ingrijpende hervorming van het stelsel van buitengerechtelijke afdoening, zoals die wordt voorzien door het onlangs bij de Tweede Kamer ingediende Wetsvoorstel OM-afdoening.⁴

In het vervolg van deze bijdrage zal eerst het begrip 'materiële waarheid' tegen het licht worden gehouden en worden afgezet tegen een aantal andere waarheidsbegrippen, teneinde de vraag te kunnen beantwoorden waarom nu eigenlijk de materiële waarheid het aangewezen waarheidsbegrip voor het strafproces is. Daarna zal hetgeen in het voorgaande reeds is gesteld omtrent de invulling van de hoofddoelstelling van het strafproces en de verhouding tussen het materiële waarheidsbegrip en deze hoofddoelstelling in de derde paragraaf verder worden uitgediept. Hierbij zal tevens aandacht worden besteed aan de visie op deze verhouding van de wetgever van 1926, aan het actuele wetenschappelijk debat dienaangaande, en aan de visie van de huidige minister van Justitie Donner. Wanneer de verhouding tussen de hoofddoelstelling en de afgeleide doelstelling(en) ten gronde is uitgewerkt, wordt de aandacht gericht op de consequenties en begrenzungen die deze verhouding met zich brengt voor de inrichting van het strafvorderlijk stelsel. Hierbij zal de vierde paragraaf zijn gewijd aan het klassieke strafproces, terwijl de vijfde paragraaf zich richt op de alternatieven voor dit klassieke strafproces.

3 Hiermee is uiteraard geenszins gezegd dat beschouwing van de doelstelling van rechtsbescherming in relatie tot de hoofddoelstelling geen interessante gezichtspunten zou kunnen opleveren.

4 Zie *Kamerstukken II* 2004/05, 29 849, nrs. 1-2 (Wetsvoorstel OM-afdoening).

2 DE BETREKKELIJKE RELATIVITEIT VAN DE WAARHEID

Het is *communis opinio* dat 'de waarheid' geen vastomlijnd en vaststaand begrip is: er bestaan verschillende waarheden en deze zijn alle contextueel bepaald. Vanuit epistemologisch oogpunt kan zelfs worden beweerd dat 'de waarheid' als zodanig niet bestaat of in ieder geval niet gekend kan worden.⁵ Vanuit dat perspectief zal men dus te allen tijde genoeg moeten nemen met een bepaalde afbeelding, voorstelling of perceptie van de waarheid. Deze afbeelding kan de 'werkelijke waarheid' slechts in meer of mindere mate benaderen, zij kan er evenwel nooit mee worden gelijkgesteld. Uiteindelijk bepaalt het doel waartoe de waarheid wordt vastgesteld, met welke opvatting of gradatie van waarheid binnen die context genoeg kan worden genomen.⁶ Wanneer het vaststellen of het kennen van de waarheid tot doel op zichzelf wordt gemaakt – zoals tot op zekere hoogte het geval is binnen de exacte wetenschappen –, zal de lat noodzakelijkerwijze zeer hoog moeten liggen. In de meeste gevallen is het vaststellen van de waarheid evenwel een middel teneinde een ander doel te realiseren. In dat geval kan worden betoogd dat de vaststelling van de waarheid niet nauwkeuriger behoeft te geschieden dan noodzakelijk is voor het realiseren van het betreffende doel. Uitgaande van de gedachte van een absolute waarheid, bestaat er in dat geval derhalve ruimte voor een zekere 'relativering van de waarheid'.⁷ De mate waarin en de wijze waarop

-
- 5 Zie in gelijke zin R.H. de Bock, *Waarheidsvinding in het bestuursrecht*, in: *Het procesrecht en de waarheidsvinding* (preadviezen voor de Nederlandse Vereniging voor Procesrecht), Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2001, p. 33. Zie voor verschillende theorieën omtrent (de kenbaarheid van) de waarheid o.m. M. Williams, *Problems of Knowledge. A Critical Introduction to Epistemology*, Oxford: Oxford University Press 2001. Zie in het kader van de vraag 'Wat is waarheid?' ook J.F. Nijboer, *Het streven naar de materiële waarheid in het strafproces*, in: M. Hildebrandt e.a. (red.), *Een afzonderlijke procedure voor de bekende verdachte?*, Arnhem: Gouda Quint 1993, p. 14-17, en G.H. de Vries, *Wat is waarheid? Een filosofische benadering*, *Justitiële Verkenningen* 2002, nr. 2, p. 16-25.
- 6 Zie ook Asser, die meent dat de vraag naar de betekenis van waarheid in het burgerlijk procesrecht niet kan worden beantwoord zonder te weten wat het doel van het burgerlijk proces is. Zie W.D.H. Asser, *Grenzen aan de waarheidsvinding in burgerlijke zaken. Heiligt het doel de bewijsmiddelen?* (preadvies voor de Nederlandse Vereniging voor Procesrecht), Deventer: Kluwer 1991, p. 1. Voorts is in dit verband illustratief het themanummer van *Justitiële Verkenningen* over waarheidsvinding, waarin onder meer aandacht wordt besteed aan strafrechtelijke waarheidsvinding, politieke waarheidsvinding, wetenschappelijke waarheidsvinding en journalistieke waarheidsvinding. Zie *Justitiële Verkenningen* 2002, nr. 2.
- 7 Brants c.s. lijken zich te verzetten tegen een dergelijke relativering van de waarheid. Dit is evenwel niet het geval; ook zij erkennen dat absolute waarheden alleen denkbaar zijn in abstracto en dat daarom in de praktijk altijd met minder genoeg moet worden genomen. Zoals in § 3.3 van deze bijdrage uitgebreid aan bod zal komen, richt hun verzet zich op de relativering van het streven naar de materiële waarheid: 'De inherente beperktheid van het streven naar de absolute waarheid kan daarom geen relativering zijn van de wens toch de absolute materiële waarheid te blijven vinden: het besef van het onmogelijke moet het streven niet verminderen.' Zie C.H. Brants e.a., *Op zoek naar grondslagen*, in: C.H. Brants e.a. (red.), *Op zoek naar grondslagen. Strafvordering 2001 ter discussie*, Den Haag: Boom

dit gebeurt, is – zoals gezegd – afhankelijk van het doel waarmee de waarheid wordt vastgesteld.

Ook binnen de juridische context geldt dat het gehanteerde waarheidsbegrip is gerelateerd aan het doel van de procedure. In zijn algemeenheid kan worden gezegd dat het doel van een juridische procedure niet in eerste instantie gelegen is in het vaststellen van de waarheid, doch in het verkrijgen van een rechterlijke uitspraak.⁸ Vervolgens kunnen meer specifieke doelen worden onderscheiden voor de verschillende juridische procedures. Het doel van het strafproces is, zoals gezegd, gelegen in de juiste toepassing van het materiële strafrecht: een juiste toepassing van de abstracte verbodsnormen van het materiële strafrecht in een concreet geval op een concrete verdachte. De enige manier om deze juiste toepassing te verzekeren is door vast te stellen wat er in werkelijkheid is voorgevallen (en vervolgens de abstracte normen op juiste wijze op dit gebeurde toe te passen). Als waarheidsbegrip binnen het strafrecht geldt dan ook 'het werkelijk gebeurde', de materiële waarheid. Dit is per definitie een lastig te hanteren waarheidsbegrip, nu het retroactief is. Het is gericht op het vaststellen van de waarheid omtrent een gebeuren dat zich in het verleden heeft afgespeeld, hetgeen in vergelijking met het vaststellen van 'een waarheid in het heden' onmiskenbaar gecompliceerder is. Het doel van het strafproces wordt dan ook veelal omschreven als het *streven* naar vaststelling van de materiële waarheid.⁹

Veelal wordt de lading van het begrip materiële waarheid duidelijk gemaakt door deze af te zetten tegen de betekenis van het begrip formele waarheid. Beide begrippen danken hun benamingen dan ook aan deze onderlinge polariteit.¹⁰ De formele waarheid – ook wel relatieve waarheid of partijenwaarheid genoemd – in zijn meest zuivere vorm moet in dit verband worden begrepen als de waarheid die tussen partijen heeft te gelden.¹¹ Dit kán overeenkomen met de materiële waarheid, met het werkelijk gebeurde, dit hoeft

Juridische uitgevers 2003, p. 21.

8 De Bock spreekt in dit kader van een 'functionele waarheid': zoveel waarheid als nodig is voor het kunnen doen van een uitspraak; zoveel waarheid als vereist is voor het kunnen toepassen van de rechtsregels. Zie De Bock, o.c., p. 33-34.

9 Ook vanuit eerdergenoemd epistemologisch perspectief, dat ervan uitgaat dat 'de waarheid' als zodanig niet bestaat of in ieder geval niet gekend kan worden, kan niet anders worden gesproken dan van een streven naar het vaststellen van de materiële waarheid.

10 Deze polariteit bestaat slechts in theorie. In de praktijk van de verschillende rechtsdomeinen komen deze waarheidsbegrippen vrijwel nooit in hun meest zuivere vorm voor.

11 Melai onderscheidt het begrip formele waarheid van het begrip relatieve waarheid: 'Op grond van de autonomie van de partij-wil gaat het in het burgerlijk geding niet om de materiële waarheid (van feiten), noch om de formele waarheid, die men daar tegenover stelt, maar om de relatieve waarheid, de waarheid namelijk van de relatie van partijen, zoals die – in en door het geding op grond van de processuele houding van partijen en het bindend oordeel van de rechter – komt te gelden'. Zie A.L. Melai, Het waarheidsprobleem in het strafproces, in: A.L. Melai, *Polariteit en tegenspraak. Een selectie uit het werk van A.L. Melai*, Arnhem: Gouda Quint 1992, p. 88. Nijboer en Asser presenteren deze begrippen als elkaars gelijke, zie Nijboer, o.c., p. 11-12, en Asser, o.c., p. 4.

evenwel niet. De partijen in het proces kunnen desgewenst ook uitgaan van een andere waarheid, bijvoorbeeld de onderling door hen afgesproken waarheid. Wanneer zij het niet eens zijn over de waarheid, kunnen zij zich wenden tot de rechter die vervolgens een uitspraak doet over hetgeen rechtens tussen hen heeft te gelden als de waarheid. Traditioneel wordt dit formeel waarheidsbegrip toegedicht aan het burgerlijk proces. Doel van dit rechtsdomein is immers het beslechten van geschillen tussen in beginsel gelijkwaardige partijen, waarbij derden over het algemeen geen belang hebben. Niets zou zich dan ook verzetten tegen een waarheidsbegrip dat uitgaat van een partijenwaarheid.

De veronderstelling dat het burgerlijk proces uitgaat van de formele waarheid in bovengeschetste zin is echter even hardnekkig als onwaar. Met klem wordt in de literatuur benadrukt dat ook het burgerlijk proces erop is gericht recht te doen op basis van de werkelijk aan het geschil ten grondslag liggende feiten.¹² Asser formuleert het als volgt:

'Het gaat kortom – ook in het door partijen mogelijk nogal eng getrokken kader van de rechtsstrijd – uiteindelijk zoveel mogelijk om rechtdoen op basis van de echte waarheid, de materiële, zo men wil, en niet om een waarheid die gepresenteerd wordt als waarheid, maar het niet is. De 'processuele', 'formele' of 'relatieve' waarheid is dus niet per definitie een andere dan de 'werkelijke', hoezeer in de praktijk in veel gevallen de eerste ook moge afwijken van de tweede, en dit laatste mag in geen geval een excuus zijn om, met een verkeerd beroep op de lijdelijkheid, een zekere, mogelijk ook door gevoelens van onvermogen gevoede, onverschilligheid aan de dag te leggen tegenover het vinden van de "werkelijke" waarheid.'¹³

Hiermee is niet gezegd dat er geen belangrijke verschillen zijn tussen de waarheidsvinding binnen het strafproces en het burgerlijk proces; deze verschillen zijn evenwel niet zozeer gelegen in het gehanteerde waarheidsbegrip, doch veeleer in de wijze waarop die waarheid wordt vastgesteld en in de vraag wie hiervoor de verantwoordelijkheid draagt.¹⁴ In het strafproces is het de rechter die verantwoordelijk is voor de vaststelling van de materiële waarheid, hetgeen betekent dat hij verplicht is zelfstandig en actief op zoek te gaan naar de waarheid. Dit wordt gezien als een belangrijke waarborg voor het welslagen van het streven naar de materiële waarheid. Binnen het burgerlijk proces

12 Zie C.P.M. Cleiren, *Waarheid in het strafrecht: niet tot elke prijs*, en C.J.M. Klaassen, *Het burgerlijk procesrecht en de waarheidsvinding*, beide in: *Het procesrecht en de waarheidsvinding* (preadviezen voor de Nederlandse Vereniging voor Procesrecht), Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2001, resp. p. 5-6 en p. 47-48.

13 Zie Asser, o.c., p. 4-5.

14 Ook volgens Cleiren zien de termen materiële en formele waarheid voornamelijk op de wijze waarop en de kaders waarbinnen de juridische waarheid wordt geconstrueerd: op het proces derhalve en niet op het product. Zij acht deze terminologie dan ookodeloos versluerend. Zie Cleiren, o.c., p. 13, alsmede de vijfde stelling bij haar preadvies. Dit neemt niet weg dat het proces dat wordt gevolgd uiteindelijk wel degelijk van invloed kan zijn op het product.

daarentegen ligt de verantwoordelijkheid voor de feitenvaststelling primair bij de partijen, hetgeen een meer lijdelijke rol van de civiele rechter met zich brengt. Het feit dat binnen het burgerlijk proces in eerste instantie partijen verantwoordelijk zijn voor het aandragen van de feiten bergt evenwel het gevaar in zich dat de rechter een selectief en sterk subjectief gekleurd beeld van de werkelijkheid krijgt voorgeschoteld, hetgeen mogelijk een zware wissel trekt op het welslagen van het streven naar vaststelling van de materiële waarheid.¹⁵ Nu ook binnen het burgerlijk proces het uitgangspunt is dat recht wordt gedaan op basis van de materiële waarheid, heeft ook de civiele rechter volgens Klaassen niettemin een zekere verantwoordelijkheid voor de waarheidsvinding. Hij kan zich in dezen niet (zonder meer) verschuilen achter zijn traditionele lijdelijkheid.¹⁶

Wat er ook zij van deze eigen verantwoordelijkheid van de civiele rechter voor de feitenvaststelling, de conclusie is gerechtvaardigd dat het strafproces in zijn algemeenheid beter is ingericht om tot vaststelling van de materiële waarheid te komen dan het burgerlijk proces.¹⁷ Dit verschil in potentie houdt dan ook in belangrijke mate verband met het verschil in de verantwoordelijkheid en mogelijkheden die de rechter met betrekking tot de waarheidsvinding heeft in het strafproces: de strafrechter stelt vanuit zijn actieve rol die hij toebedeeld heeft gekregen in de regeling van de strafvordering, de materiële waarheid vast en oordeelt op grond daarvan. Een verdergaande conclusie ten aanzien van de na te streven waarheid binnen het strafproces en het burgerlijk proces dan de conclusie dat het strafproces beter is ingericht om te komen tot de materiële waarheid, is evenwel niet verantwoord.¹⁸

15 Zie Klaassen, o.c., p. 55. Asser formuleert het als volgt: 'Het zijn en blijven partijen die de feitelijke constellatie bepalen, elk met hun eigen door hun oogmerken gekleurde feitenpresentatie. Als gevolg van een en ander is de kans verre van denkbeeldig dat hetzij van den aanvang af door de wijze waarop de eiser de zaak opzet, hetzij gaandeweg door de ontwikkeling van het processueel debat, de processuele waarheid haar eigen leven gaat leiden en steeds verder afraakt van wat buiten het proces in werkelijkheid heeft gespeeld.' Zie Asser, o.c., p. 3-4.

16 Klaassen erkent dat er een zeker spanningsveld bestaat door deze gedeelde verantwoordelijkheden tussen burgerlijke rechter en partijen waar het de waarheidsvinding betreft, nu het gevaar bestaat dat de – in beginsel lijdelijke rechter – gaat 'meeprocederen'. Niettemin wordt deze rechterlijke bemoeienis volgens hem gerechtvaardigd door het uitgangspunt dat het geschil op grond van de werkelijk daaraan ten grondslag liggende feiten dient te worden beslecht. Zie Klaassen, o.c., p. 59.

17 Zie Klaassen, o.c., p. 48.

18 Ook binnen het bestuursrecht geldt het uitgangspunt dat gestreefd dient te worden naar vaststelling van de materiële waarheid. Op de vraag wie verantwoordelijk is voor de waarheidsvinding kan evenwel geen eenduidig antwoord worden gegeven, niet in de laatste plaats omdat de benaderingswijze van de Centrale Raad van Beroep en de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State in dezen sterk uiteen lijken te lopen. Het wettelijk systeem van de Awb staat evenwel geheel in het teken van de actieve, op waarheidsvinding gerichte bestuursrechter. Zie De Bock, o.c., p. 36-37 die zijn preadvies dan

3 DE HOOFDDOELSTELLING VAN HET STRAFPROCES, MATERIËLE WAARHEIDSVINDING EN RECHTSBESCHERMING

De hoofddoelstelling van het strafproces is de juiste toepassing van het materiële strafrecht.¹⁹ Deze hoofddoelstelling ligt dermate voor de hand dat deze in de theorievorming over het strafproces nauwelijks een bron van reflectie vormt. Veel bijdragen aan de theoretische discussie over het strafproces lijken deze hoofddoelstelling weliswaar te onderschrijven, maar gaan daaraan vervolgens voorbij om te komen tot de bespreking van andere, meer problematische doelstellingen van het strafproces, zoals het bieden van rechtsbescherming, het bijdragen aan criminaliteitsbestrijding, het bijdragen aan speciale en generale preventie, het vaststellen van de materiële waarheid, het informeren van de samenleving over de wijze waarop de overheid reageert op schendingen van het materiële strafrecht, het bieden van genoegdoening aan het slachtoffer en de samenleving, et cetera.²⁰ Hoewel dit alle zeer belangrijke doelstellingen – zo men wil functies – van het strafproces zijn, kunnen zij geen van alle worden beschouwd als de hoofddoelstelling van het strafproces, maar zijn daarvan ‘slechts’ een afgeleide. Deze, wellicht op zichzelf weinig opzienbarende, vaststelling blijkt interessante gezichtspunten op te kunnen leveren, nu uit deze hoofddoelstelling twee belangrijke, in het bovenstaande reeds genoemde, afgeleide doelstellingen kunnen worden afgeleid, waarvan de realisering essentieel is voor de realisering van de hoofddoelstelling, namelijk ten eerste de vaststelling van de materiële waarheid en, ten tweede, het bieden van rechtsbescherming. Hoewel deze beide doelstellingen veelvuldig apart van elkaar en van de hoofddoelstelling zijn besproken, werkt naar onze mening

ook besluit met de stelling: ‘Waarheidsvinding door de bestuursrechter is een recht van de burger.’

19 Zie in gelijke zin G.J.M. Corstens, *Het Nederlandse strafproces*, Deventer: Kluwer 2002, p. 11.

20 Daarnaast lijkt in sommige gevallen deze hoofddoelstelling zelfs van de hand te worden gewezen. ‘[H]et doel van het strafprocesrecht [is] niet in de eerste plaats een efficiënte toepassing van de strafwet te verzekeren. Een almachtige staat heeft daar geen wetten voor nodig. De essentie van het strafprocesrecht ligt juist in de bescherming van de burger tegen de macht van de staat bij de toepassing van het strafrecht.’ Zie A.A.L. Minkenhoff en J.M. Reijntjes, *De Nederlandse strafvoordering*, Deventer: Kluwer 2002, p. 1. Wanneer men echter verder leest, wordt al vrij snel duidelijk dat hetgeen wat wel wordt gesteld als doelstelling van het strafproces in feite op hetzelfde neerkomt. ‘Bij nadere beschouwing blijkt het doel van het strafprocesrecht driedelig te zijn. (...) Het eerste doel van het strafprocesrecht is, de vrijheid van de overheid om ter bestrijding van criminaliteit inbreuk te maken op de rechten van de burger, te beperken. (...) Een tweede, gelijkwaardig, doel van het strafprocesrecht is, te voorkomen dat de strafwet op de verkeerde personen wordt toegepast. (...) Pas bij de vraag, waar precies de grenzen van de overheidsbevoegdheid worden gelegd, en hoe veel rechten de betrokken burgers worden toegekend, komt een derde doel van het strafprocesrecht voluit in het vizier: een ordelijke en efficiënte toepassing van de strafwet mogelijk te maken in alle gevallen waarin een strafbaar feit is begaan.’ Zie Minkenhoff en Reijntjes, o.c., p. 2-3.

beschouwing van deze beide doelstellingen in relatie tot elkaar en tot de hoofddoelstelling verhelderend.

3.1 Materiële waarheidsvinding

Onzes inziens schuilt de kern van de hoofddoelstelling in het adjectief ‘juist’. Hieruit kunnen twee belangrijke consequenties worden getrokken voor de inrichting van het strafproces. Ten eerste vloeit uit dit woord voort dat het materiële strafrecht (voorzover dat mogelijk is)²¹ dient te worden toegepast in overeenstemming met de werkelijkheid, met het werkelijk voorgevallene, met de materiële waarheid.²² Dit eerste aspect geeft derhalve direct aan dat het strafproces zich moet richten op het vaststellen van de materiële waarheid. De hoofddoelstelling van het strafproces laat toepassing van het materiële strafrecht op basis van een andere waarheid dan de materiële waarheid eenvoudigweg niet toe. Dit behoeft geen verbazing te wekken; toepassing van de regels van het materiële strafrecht (inclusief de straffen en maatregelen) valt immers alleen te billijken wanneer dit gebeurt ten aanzien van de persoon die daadwerkelijk een strafbaar feit heeft gepleegd.²³ De hoofddoelstelling van het strafproces onderstreept derhalve het belang dat de materiële waarheid tijdens het strafproces komt vast te staan, nu deze hoofddoelstelling niet kan worden gerealiseerd zonder vaststelling van die materiële waarheid.

Tegelijkertijd wordt evenwel duidelijk dat – hoe belangrijk de vaststelling van de materiële waarheid op zichzelf ook moge zijn – de centrale rol hiervan ondergeschikt en dienstbaar is aan de hoofddoelstelling van het strafproces: de juiste toepassing van het materiële strafrecht. Meer concreet betekent dit dat binnen het kader van het strafproces niet ‘meer materiële waarheid’ behoeft te worden vastgesteld dan nodig is voor de juiste toepassing van het materiële

21 Zie hetgeen in de vorige paragraaf is gezegd omtrent de epistemologische onmogelijkheid tot het kennen van ‘de werkelijkheid’ en de meer praktische moeilijkheid tot het reproduceren van een gebeuren in het verleden.

22 Dit geldt in ieder geval voor een (gematigd) inquisitoir systeem. Hoewel bij accusatoire systemen het gevaar zich wellicht voordoet dat berechting plaats vindt op basis van een meer formele waarheid, moet ook bij een dergelijk systeem het streven zijn gericht om berechting te laten plaatsvinden op basis van de materiële waarheid (vgl. hetgeen in § 2 is betoogd omtrent het burgerlijk proces). In § 4 zal worden betoogd dat het welslagen van dit streven met name afhankelijk is van de vraag in hoeverre er sprake is van een actieve rechter. Nu in een zuiver accusatoir systeem de rechter in beginsel lijdelijk is en niet of nauwelijks een eigen verantwoordelijkheid voor de waarheidsvinding heeft, zal veelal recht worden gedaan op basis van een meer formele waarheid. Dit doet evenwel niet af aan het feit dat ook hier het streven moet zijn gericht op vaststelling van de materiële waarheid.

23 Dit geldt uiteraard niet voor het formele recht. De regels van strafvordering (dwangmiddelen e.d.) kunnen, indien voldaan is aan de wettelijke voorwaarden, ook worden toegepast op burgers waarvan later moet worden vastgesteld dat zij zich niet schuldig hebben gemaakt aan een strafbaar feit.

strafrecht. Binnen de regeling van het strafproces zijn hiervoor tal van voorbeelden aan te dragen. De door de wetgever opgeworpen drempel voor herziening op grond van een novum vormt een goede illustratie. Een nieuw feit dat een ander licht op de materiële waarheid werpt, is op zichzelf niet voldoende grond voor herziening. Uit de wijze waarop het novum in artikel 457 lid 1, 2° Sv wordt omschreven, kan worden afgeleid dat het moet gaan om een nieuw feit dat een zodanig ander licht op de materiële waarheid werpt dat het vermoeden rijst dat het materiële recht onjuist is toegepast. Voorts wordt de stelling dat het materiële waarheidsbegrip ondergeschikt is aan de juiste toepassing van het materiële recht geschraagd door het feit dat niet alleen de tenlastelegging, maar ook de bewezenverklaring alternatieven kan bevatten, uiteraard tenzij deze alternatieven van belang zijn voor de kwalificatie van de bewezenverklaring, de toepassing van het materiële strafrecht derhalve. Ten derde kan in dit kader worden gewezen op het feit dat het strafproces zich richt op de tenlastelegging. Wanneer deze niet kan worden bewezen, volgt een vrijspraak. Hierbij wordt het gelaten. Het strafproces geeft vervolgens geen uitsluitsel over de vraag wat in casu wel de materiële waarheid is; dit laat evenwel onverlet dat het materiële strafrecht op de juiste wijze is toegepast.²⁴ De ondergeschiktheid van het streven naar de materiële waarheid aan de hoofddoelstelling van het strafproces komt tot slot tot uiting in het feit dat zich ook de situatie kan voordoen waarin er juist sprake is van een overschot aan materiële waarheid. Een voorbeeld van deze situatie kan eveneens worden ontleend aan de strafprocesrechtelijke gerichtheid op de tenlastelegging. In de situatie dat ter zitting blijkt van strafbare feiten die evenwel niet zijn opgenomen in de tenlastelegging, verzet de grondslagleer zich tegen een veroordeling voor deze feiten. In een dergelijk geval staat het recht – ondanks dat er ‘voldoende materiële waarheid voorhanden is’ – in de weg aan toepassing van het materiële strafrecht.

24 Enschedé formuleert het als volgt: ‘Gewoonlijk karakteriseert men het inquisitoire proces (...) daarmee, dat de rechter in zo’n proces zelfstandig een onderzoek naar de waarheid instelt. (...) Bij dat feitenonderzoek nu gaat het niet om de volle, maar slechts om een deel van de waarheid. Het gaat erom, of voldoende aanwijzingen voor verdenking van de verdachte bestaan. Zijn die aanwijzingen er niet, dan dienen politie en justitie zich te onthouden; naar verdachtes onschuld wordt geen onderzoek ingesteld eenvoudig omdat het proces reeds bij onvoldoende aanwijzing van schuld behoort te worden beëindigd (zie bijv. art. 250.4 Sv). Paradoxaal gezegd: in het strafproces doet de onschuld van de verdachte niet ter zake, omdat voor een doeltreffende verdediging reeds gebrek aan verdenking of bewijs volstaat. De waarheid die men in het strafproces zoekt ‘hangt scheef’, is alleen gericht op schuld. Is de waarheid niet vast te stellen, dan treedt het strafrecht terug en wordt de verdachte verder ongemoeid gelaten. Ons strafproces kan dan ook niet leiden tot het zuiveren van iemands goede naam, tot rehabilitatie – zelfs niet door een vrijspraak. Want die geschiedt ‘bij gebrek aan bewijs’ en niet wegens gebleken onschuld; zie art. 352.1 Sv.’ Zie Ch.J. Enschedé, *Beginselen van strafrecht*, tiende druk, bewerkt door M. Bosch en E.Ph.R. Sutorius, Deventer: Kluwer 2002, p. 68-69.

3.2 Rechtsbescherming

Dit brengt ons bij het tweede belangrijke aspect van de hoofddoelstelling van het strafproces. Naar onze mening moet onder de *juiste* toepassing van het materiële strafrecht niet alleen worden begrepen de toepassing van het materiële strafrecht op basis van de materiële waarheid, maar ook de toepassing van het materiële strafrecht op een rechtvaardige en rechtmatige wijze. Het bijvoeglijk naamwoord 'juist' richt zich derhalve niet alleen op de uitkomst, maar ook op de manier waarop deze uitkomst wordt bereikt. Het strafrecht dient te worden toegepast op grond van in de wet vastgelegde procesregels die in overeenstemming zijn met fundamentele rechtsbeginselen en de rechten van de mens, en wel op zodanige wijze dat daarbij niet in strijd met de beginselen van een goede procesorde wordt gehandeld. Kort gezegd, dit betekent dat rechtsbescherming rechtstreeks uit de hoofddoelstelling van het strafproces voortvloeit. Hiermee wordt gelijk duidelijk dat het strafproces zich niet tot elke prijs kan en mag richten op de vaststelling van de materiële waarheid. Dezelfde doelstelling die noodzaakt tot materiële waarheidsvinding begrenst deze ook. Zo is het de politie niet toegestaan een onwillige verdachte of getuige onder bedreiging met een vuurwapen te verhoren – buiten beschouwing gelaten of met een verhoor onder zware psychische dan wel fysieke druk ook daadwerkelijk de materiële waarheid zal worden gevonden. Dit tweede aspect van de hoofddoelstelling heeft derhalve belangrijke consequenties voor het streven naar vaststelling van de materiële waarheid. 'Die waarheidsvinding moet, zo schrijven rechtsregels uit diverse bronnen voor, aan allerlei eisen voldoen. Niet alle middelen die daartoe geschikt zouden zijn, mogen ervoor worden gebruikt. De wetgever heeft in dit opzicht belangrijke beperkingen aan het optreden van de strafvorderlijke overheid gesteld.'²⁵ De juiste toepassing van het materiële recht betekent dus dat de materiële waarheid dient te worden gevonden op legitieme wijze. De waarheidsvinding in het strafproces dient te geschieden met inachtneming van de rechten van de mens, de rechten van de verdachte vanaf het moment dat deze zich aandient, maar ook met de regels van zorgvuldigheid, proportionaliteit en subsidiariteit. Dit tweede aspect van de hoofddoelstelling brengt derhalve met zich dat, teneinde daadwerkelijk te kunnen spreken van de 'juiste' toepassing van het materiële strafrecht, de vaststelling van de materiële waarheid aan hoge kwaliteitseisen moet voldoen en dat men als gevolg van deze eisen in veel gevallen 'genoegen zal moeten nemen' met het zo dicht mogelijk benaderen van die waarheid. Een blinde poging tot maximale benadering van de materiële waarheid wordt als het ware ingeruild voor het *op legitieme wijze streven* naar de materiële waarheid. De winst die hiermee wordt behaald is gelegen in een strafproces dat zich bekommert om rechtsbescherming van de burger in het algemeen

25 G.J.M. Corstens, *Het Nederlands strafprocesrecht*, Deventer: Kluwer 2002, p. 89

en de verdachte in het bijzonder. Op grond van de hoofddoelstelling van het strafproces zijn de waarheidsvinding en de rechtsbescherming derhalve tot elkaar veroordeeld.²⁶ Het is vervolgens aan de wetgever, en in tweede instantie aan de rechter, dit gedwongen huwelijk tot een goed huwelijk te maken.

In het vervolg van deze paragraaf zal dit gedwongen huwelijk in relatie tot de hoofddoelstelling van het strafproces nader worden beschouwd. Hierbij zal eerst aandacht worden besteed aan de visies hierop van de wetgever van 1926, om vervolgens het actuele debat hieromtrent tussen de Onderzoeksgroep Strafvordering 2001 en die van de onderzoekers van de bundels 'Legitieme strafvordering' en 'Strafvordering 2001 ter discussie' (in het navolgende kortheidshalve aangeduid als Onderzoeksgroep Legitieme Strafvordering) te schetsen. Tot slot zal kort worden stilgestaan bij de visie van de huidige minister van Justitie op het doel van het strafproces.

3.3 De doelstelling van het strafproces in het Wetboek van Strafvordering van 1926

Hetgeen in het voorgaande is beschreven volgt onverkort uit de doelstelling van het strafproces zoals deze is beschreven in de Memorie van Toelichting bij het Ontwerp voor het destijds 'nieuwe' Wetboek van Strafvordering van 1926:

'Een goed ingericht strafproces moet zooveel mogelijk bevorderen de toepassing van de strafwet op den werkelijk schuldige en tevens de veroordeling, kan het zijn, de vervolging van den niet-schuldige naar vermogen verhinderen'.²⁷

Uit deze bewoordingen valt zonder meer af te leiden dat het materiële waarheidsbegrip ook volgens de toenmalige wetgever de eerder door ons geschetste centrale rol vervult. Immers, slechts door het 'vinden' en vervolgens vaststellen van de materiële waarheid is met zekerheid te zeggen of een persoon schuldig is of onschuldig. Het moge duidelijk zijn dat de verdachte niet altijd de werkelijk schuldige is, maar niettemin 'terecht' kan worden verdacht, vervolgd en (zelfs) veroordeeld. Omdat de mogelijkheid heel wel bestaat dat een – naar uiteindelijk blijkt – onschuldige burger in het strafproces wordt betrokken, komt in de geciteerde doelstelling nog een ander aspect naar voren, dat het beste kan worden uitgelegd als rechtsbescherming. Deze rechtsbescherming bestaat erin dat de individuele burger wordt beschermd tegen al te grote en vergaande inbreuken op zijn persoonlijke rechten en vrijheden door de justitiële

26 In dit verband moet worden opgemerkt dat waarheidsvinding in zekere zin ook rechtsbescherming is, nu de waarheidsvinding zich óók uitstrekt tot de waarheid omtrent de wijze waarop het opsporingsonderzoek is verricht door politie en Openbaar Ministerie.

27 *Kamerstukken II* 1913/14, 286, nr. 3 (Memorie van Toelichting), p. 55.

autoriteiten, welke bescherming hem wordt geboden door het opnemen van rechten en bevoegdheden voor de individuele verdachte burger in het Wetboek van Strafvordering. Deze rechtsbescherming legt, zoals hierboven reeds werd betoogd in het kader van het tweede aspect van de hoofddoelstelling, de onbegrensde mogelijkheden van de waarheidsvinding aan banden. Dit laat evenwel onverlet dat in de visie van de wetgever uit 1926 toch veruit het grootste belang wordt gehecht aan de vaststelling van de materiële waarheid. Uit de Memorie van Toelichting blijkt ook dat, hoewel rechtsbescherming expliciet wordt geïntroduceerd, deze zeker aan beperkingen onderhevig is en wel in het belang van de materiële waarheidsvinding.

De tweeledige doelstelling van het strafproces van 1926 – het bestraffen van de werkelijk schuldigen en het voorkomen van vervolging en bestraffing van de onschuldigen – heeft zich vertaald in een tweetal belangrijke wijzigingen ten opzichte van het vorige wetboek van 1838, te weten in een aanzienlijke toename van opsporingsmiddelen en mogelijkheden voor justitie en een uitbreiding van de rechten en bevoegdheden van de verdediging. Volgens het vroege ontwerp van de Staatscommissie Ort, een ontwerp dat later zou fungeren als basis voor het nieuwe wetboek, dienden deze beide verbeterpunten opmerkelijk genoeg vooral de bevordering van de waarheidsvinding en niet zozeer de verbetering van de positie van de verdediging.²⁸ De nieuwe rechten voor de verdediging moesten volgens Ort in het licht worden geplaatst van en konden daarom ook aan de kant worden geschoven door 'het publieke belang dat aan de strafvervolgung in geen enkel tijdperk belemmeringen in de weg mogen worden gelegd die haar het eenig doel dat zij moet beoogen, het vinden der materiële waarheid, zoude kunnen doen missen'.²⁹ Over de rol van de rechter bij de materiële waarheidsvinding laat Ort zich eveneens niet onbetuigd; met betrekking tot het strafrechtelijk vooronderzoek stelt Ort bijvoorbeeld dat slechts door het leiderschap en de bemoeienis van de rechter-commissaris met de bewijsvergaring in die fase van het strafproces wordt gewaarborgd dat de waarheid op onpartijdige en 'bezadigde' wijze wordt gevonden.³⁰ De tweeledige doelstelling van het wetboek van 1926, vertaald naar deze tijd als de juiste toepassing van het materiële recht met een centrale rol voor zowel de materiële waarheidsvinding als de rechtsbescherming, heeft derhalve belangrijke consequenties voor de wijze waarop het strafproces is ingericht en de plaats die de procesactoren als de officier van justitie, de rechter en de verdachte daarbij innemen. Voor het strafrechtelijk vooronderzoek heeft dit ook belangrijke consequenties voor bijvoorbeeld de plaats die de rechter-

28 Zie B. Ort, *Ontwerp van een Wetboek van Strafvordering. Toelichting*, 's-Gravenhage: Algemeene Landsdrukkerij 1910, p. 80. Strikt genomen betreft het hier natuurlijk geen tegenstelling: waarheidsvinding kan in bepaalde omstandigheden wel degelijk ten faveure van de positie van de verdediging werken. In dit verband kan waarheidsvinding evenwel het beste worden opgevat als instrumentaliteit van het recht.

29 Ort, o.c., p. 85.

30 Ort, o.c., p. 80.

commissaris daarbinnen inneemt. In het vervolg van deze bijdrage zal nog nader worden ingegaan op deze consequenties.

3.4 Het recente wetenschappelijk debat over de doelstelling van het strafproces: Strafvordering 2001 vs. Legitieme strafvordering

Bij het formuleren van uitgangspunten voor een nieuwe systematische grondslag voor het Wetboek van Strafvordering heeft ook de Onderzoeksgroep Strafvordering 2001 aandacht besteed aan de doelstelling van het strafproces.³¹ Terecht merkt de Onderzoeksgroep op 'dat de doeleinden van de strafvordering in hoge mate bepalend dienen te zijn voor de inrichting van het strafproces'.³² Ook zij menen dat het hoofddoel van het strafproces is gelegen in het verzekeren van een *juiste* toepassing van het abstracte materiële strafrecht. In aansluiting op eerdergenoemde Memorie van Toelichting bij het Ontwerp voor het Wetboek van Strafvordering uit 1926 zien ook zij dit als een tweeledige doelstelling. Het doel is enerzijds te bewerkstelligen dat de werkelijk schuldigen worden gestraft en anderzijds te voorkomen dat onschuldigen worden bestraft. Met het eerste aspect verbinden zij de toekenning van ingrijpende onderzoeksbevoegdheden aan de met opsporing en vervolging belaste autoriteiten, terwijl het tweede aspect wordt verbonden met het waarborgende, rechtsbeschermende karakter van veel strafvorderlijke voorzieningen. Teneinde de doelstelling van de juiste toepassing van het materiële strafrecht te verwezenlijken, knoopt de Onderzoeksgroep vervolgens expliciet aan bij het materiële waarheidsbegrip. Bestrafing op basis van een afgesproken waarheid zou zich niet verdragen met het doel van de strafvordering.

Hiermee is volgens de Onderzoeksgroep de kous evenwel niet af; een juiste toepassing van het materiële strafrecht omvat meer dan de bestrafing van schuldigen en het voorkomen van de bestrafing van onschuldigen. Daarnaast moet bijvoorbeeld worden voorkomen dat schuldigen onevenredig zwaar worden gestraft of dat – als gevolg van de ruimte die het opportuniteitsbeginsel biedt – overgegaan wordt tot willekeurige vervolging. Voorts betogen zij dat niet alleen het uiteindelijke resultaat telt, maar ook de wijze waarop dat resultaat wordt bereikt. Strafvordering mag in geen enkel geval, of het nu schuldigen, onschuldigen of andere betrokkenen betreft, onnodig bezwarend werken. Zij concluderen daarom dat aan het strafproces een maatschappelijke betekenis toekomt 'die zijn dienende, van het materiële recht afgeleide functie in zekere zin overstijgt. In het strafproces wordt de overheidsreactie op een

31 Zie M.S. Groenhuijsen en G. Knigge, Algemeen deel, in: M.S. Groenhuijsen en G. Knigge (red.), *Het onderzoek ter zitting. Eerste interimrapport onderzoeksproject Strafvordering 2001*, Deventer: Gouda Quint 2001, p. 15-22.

32 Groenhuijsen en Knigge, o.c., p. 15.

vermoedelijk gepleegd strafbaar feit zichtbaar. Doel van het strafprocesrecht is te bevorderen dat die reactie in alle opzichten adequaat is.³³

Tot slot besteden zij aandacht aan de vraag hoe ver het strafproces moet gaan in zijn streven naar vaststelling van de materiële waarheid. De Onderzoeksgroep komt tot de volgende uitgangspunten:

‘Uitgangspunt dient te zijn dat gedaan moet worden wat *redelijkerwijs* mogelijk is. Of *voldoende* zekerheid is verschaft hangt daardoor mee af van de bijzonderheden van het geval en de stand van de techniek. Bijzondere aandacht verdient in de derde plaats dat de vraag of *voldoende* zekerheid is verkregen uiteindelijk bepaald wordt door rechtspolitieke afwegingen. Of de kans dat de beslissing onjuist is tot *aanvaardbare* proporties is teruggebracht, hangt daarbij af van verschillende factoren. Daardoor behoeft de vereiste mate van zekerheid niet voor alle gevallen dezelfde te zijn.’³⁴

Vervolgens werkt de Onderzoeksgroep deze uitgangspunten verder uit en benoemt een aantal factoren die maken dat onder omstandigheden genoeg kan worden genomen met minder dan de maximaal te behalen zekerheid: de belangen van het slachtoffer, de kosten, de belangen van getuigen, het belang van een vlotte afdoening van strafzaken, de (geringe) ernst van het feit of de zwaarte van de potentiële sanctie, en, tot slot, de proceshouding van verdachte.

De Onderzoeksgroep Strafvordering 2001 blijft met deze abstracte beschouwingen over het doel van het strafproces dicht in de buurt van de visie van de wetgever in 1926. Ook zij plaatsen de juiste toepassing van het materiële strafrecht voorop, terwijl ook zij hieraan expliciet zowel een aspect van waarheidsvinding als van rechtsbescherming verbinden.³⁵ Voorts – en dat is nieuw – betogen zij dat het strafproces daarnaast een zekere eigenwaarde heeft, doordat het strafproces als het ware ‘het visitekaartje van de criminaliteitsbestrijdende overheid’ vormt. De beschouwingen over de intensiteit van het streven naar vaststelling van de materiële waarheid getuigen – evenals de onderzoeksrapporten in zijn geheel – van een duidelijke gerichtheid op een efficiënt strafproces waarin een duidelijke plaats aan de belangen van anderen dan de verdachte toekomt.

Onder de noemer ‘Legitieme straffordering’ heeft een groep onderzoekers onder aanvoering van Brants, Mevis, Prakken en Reijntjes bij wege van twee congressen met bijbehorende congresbundel uitgebreid gereageerd op de

33 Groenhuijsen en Knigge, o.c., p. 16.

34 Groenhuijsen en Knigge, o.c., p. 18.

35 Het voert in het bestek van deze bijdrage te ver om alle afzonderlijke concrete voorstellen van de onderzoeksgroep Strafvordering 2001 te toetsen op de hier door ons met instemming geconstateerde overeenstemming tussen de hoofddoelstelling van het strafproces volgens de wetgever van 1926 en de opvattingen van de onderzoeksgroep daaromtrent.

onderzoeksrapporten van Strafvordering 2001.³⁶ Over de gehele linie genomen, is deze reactie ronduit kritisch. Hierbij richtten Brants c.s. hun pijlen ook expliciet op de hiervoor besproken beschouwingen van Onderzoeksgroep Strafvordering 2001 over het doel van het strafproces. Zo verzetten zij zich tegen het feit dat die Onderzoeksgroep het strafproces in geen ander fundamenteel kader plaatst dan in de beschreven, aan het materiële strafrecht dienstbare, functie. Volgens Brants c.s. is het doel van de strafvordering niet alléén gelegen in een juiste toepassing van het materiële strafrecht, en is het strafproces meer dan louter een instrument ter realisering van dit doel.³⁷ Zowel het materiële als het formele strafrecht zijn immers 'ontstaan ter *bescherming* van de burger tegen de almacht van de straffende overheid'.³⁸ Brants c.s. verwijten de Onderzoeksgroep Strafvordering 2001 dat zij dit beschermende karakter van het strafproces (het voorkomen van bestraffing van onschuldigen) op gelijke hoogte plaatsen met het andere doel van het strafproces: bestraffing van de werkelijk schuldigen. In de ogen van Onderzoeksgroep Legitieme strafvordering wordt rechtsbescherming daardoor 'gereduceerd van *de* functie tot *een* functie van het strafproces'.³⁹

Het door de Onderzoeksgroep Strafvordering 2001 geformuleerde doel van 'het geven van een adequate reactie op een strafbaar feit' moet volgens Brants c.s. met name worden begrepen in het licht van de rol van het strafproces ten aanzien van andere betrokken partijen dan de verdachte, zoals de getuige en het slachtoffer. Het adequate van de reactie is dan gelegen 'in het feit dat de specifieke belangen van deze personen in het strafprocesrecht erkenning verdienen en de toepassing van het strafprocesrecht een handreiking naar deze belangen moet inhouden'.⁴⁰ Hoewel Brants c.s. dit op zichzelf een sympathieke gedachte vinden, moet volgens hen goed voor ogen worden gehouden dat de belangen van getuigen en slachtoffers onvermijdelijk met de belangen van de verdachte botsen. Nu het strafproces in eerste instantie is bedoeld ter berechting van de verdachte, en wel door middel van een *fair trial*, moet met de erkenning van de belangen van slachtoffers en getuigen terughoudend worden omgesprongen. De genereuze wijze waarop de Onderzoeksgroep Strafvordering 2001 de belangen van slachtoffers en getuigen in acht neemt, doet afbreuk aan de 'juiste toepassing van het materiële straf-

36 Zie C.H. Brants, P.A.M. Mevis en E. Prakken (red.), *Legitieme strafvordering. Rechten van de mens als inspiratie in de 21ste eeuw*, Antwerpen/Groningen: Intersentia Rechtswetenschappen 2001; en C.H. Brants e.a. (red.), *Op zoek naar grondslagen. Strafvordering 2001 ter discussie*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2003.

37 Brants e.a., *Op zoek naar grondslagen*, in: Brants e.a. (red.), o.c., p. 3.

38 Brants e.a., o.c., p. 4.

39 Brants e.a., o.c., p. 5.

40 Brants e.a., o.c., p. 26.

recht'⁴¹ en kan de goedkeuring van de Onderzoeksgroep Legitieme strafvordering dan ook niet wegdragen. Bij de invulling van het op zichzelf als positief te bestempelen doel 'het geven van een adequate reactie op een strafbaar feit' zou de positie van de verdachte voorop moeten staan.⁴²

Tot slot richt de kritiek van Onderzoeksgroep Legitieme strafvordering zich op de wijze waarop de Onderzoeksgroep Strafvordering 2001 de gewenste materiële waarheid en het gewenste proces van waarheidsvinding uitwerkt.⁴³ Uitgaande van de praktische onmogelijkheid te komen tot absolute waarheden, herformuleert de Onderzoeksgroep Strafvordering 2001 de basis van de materiële waarheid tot 'voldoende waarheid', hetgeen volgens Brants c.s. niet anders kan worden gezien dan als een inhoudelijke vermindering van het waarheidsbegrip. Nu het uitgangspunt van de materiële waarheidsvinding voor de Onderzoeksgroep Legitieme strafvordering een principiële grondslag van legitieme strafvordering is, beschouwen zij een dergelijke relativisering van de wens te komen tot de absolute waarheid uit den boze: 'Het besef van het onmogelijke moet het streven niet verminderen.'⁴⁴ Het strafproces moet dan ook op zodanige wijze worden ingericht dat het tot die uiterste krachtsinspanning dwingt. Het zal geen verbazing wekken dat in de ogen van de Onderzoeksgroep Legitieme strafvordering het strafproces zoals dat door de Onderzoeksgroep Strafvordering 2001 wordt voorgestaan, niet aan deze maatstaf beantwoordt.

In de beschouwingen van de Onderzoeksgroep Strafvordering 2001 over het doel van het strafproces en de plaats van de materiële waarheid daarin, en de reactie daarop van Brants c.s. worden zeer fundamentele noten over doel en functie van het strafproces gekraakt, waarover het laatste woord niet is gezegd. De discussie lijkt helaas enigszins te vertroebelen doordat noties als 'doel', 'functie' en 'rechtskarakter' hierbij door elkaar en vaak met een verschillende invulling worden gehanteerd, als gevolg waarvan in zekere zin een discussie tussen doven lijkt te ontstaan. Niet mis te verstaan is evenwel het verschil van mening omtrent de vraag hoe indringend binnen het kader van het strafproces op zoek moet worden gegaan naar de materiële waarheid. Waar de Onderzoeksgroep Strafvordering 2001 – uitgaande van de onmogelijkheid de absolute waarheid vast te stellen – kiest voor een pragmatisch waarheidsbegrip, waarbij volstaan kan worden met 'voldoende waarheid', pleiten Brants c.s. voor een principieel waarheidsbegrip, waarbij in beginsel alles op alles moet worden gezet om de 'absolute waarheid' zo dicht mogelijk te benaderen. Uitgaande van de hoofddoelstelling van het strafproces – de juiste

41 Uiteraard is deze conclusie afhankelijk van de invulling die aan het begrip 'juist' wordt gegeven. Het moge duidelijk zijn dat de onderzoeksgroep Legitieme strafvordering bij deze invulling de positie van de verdachte centraal stelt.

42 Brants e.a., o.c., p. 26-27.

43 Brants e.a., o.c., p. 20-24.

44 Brants e.a., o.c., p. 21.

toepassing van het materiële strafrecht – scharen wij ons in deze discussie achter deze laatste visie. Het hoofddoel van het strafproces is het meest gediend met een indringende zoektocht naar de materiële waarheid, terwijl de in het geding zijnde belangen in dezen weinig ruimte tot relativering van het streven naar de waarheid laten.

3.5 De doelstelling van het strafproces volgens de minister van Justitie

In zijn reactie op de resultaten van het Onderzoeksproject Strafvordering 2001 heeft de minister van Justitie ook aandacht besteed aan het doel van het strafproces.⁴⁵ Opvallend is dat de minister hierbij – al dan niet bewust – de bewoordingen van de Onderzoeksgroep omdraait. De minister lijkt in zijn notitie de doelstelling van ‘het geven van een in alle opzichten adequate reactie op strafbaar gesteld gedrag’ juist op de voorgrond te willen plaatsen als zelfstandig hoofddoel van het strafproces. Pas in tweede instantie merkt hij op dat het strafproces is gericht op het achterhalen van de materiële waarheid, zij het gevolgd door de woorden ‘en is meer dan de verwerkelijking van het materiële strafrecht’. De vraag is natuurlijk of met deze omkering in volgorde ook een inhoudelijke omkering van hoofd- en nevendoeel is bedoeld. Wanneer dit het geval zou zijn, zouden daarmee niet alleen de bewoordingen van de Onderzoeksgroep Strafvordering 2001 geweld worden aangedaan, zij zou ook gevaarlijk zijn. Wanneer het afgeleide doel van het geven van een adequate reactie op strafbaar gesteld gedrag doelbewust op de voorgrond zou worden geplaatst, wordt daarmee de band tussen het strafproces en het materiële strafrecht vrijwel doorgesneden en wordt een zelfstandig bestaansrecht voor het strafproces gecreëerd. Het strafproces lijkt in dat geval met name te zijn bedoeld om de spierballen van de overheid te laten zien. Voorzover dergelijk machtsvertoon in het kader van het strafproces gewenst is, dan toch alleen met het oog op en in het kader van de verwerkelijking van het materiële strafrecht. De juiste toepassing van het materiële strafrecht moet dan ook nog steeds als de hoofddoelstelling van het strafproces worden beschouwd. Of de minister deze zienswijze onderschrijft, blijft als gevolg van de wijze waarop hij het doel van het strafproces in zijn notitie formuleert, helaas onduidelijk.

Wel is zonneklaar dat de minister wat betreft de indringendheid van de zoektocht naar de materiële waarheid zonder meer aansluit bij de visie van Onderzoeksgroep Strafvordering 2001. Volgens de minister kan en hoeft van het strafproces niet te worden verwacht dat dit tot resultaat heeft ‘dat de onderste steen bovenkomt en de “enige en ware” toedracht wordt vastgesteld’.⁴⁶ Deze visie, waarin het streven naar vaststelling van de materiële

⁴⁵ Zie *Kamerstukken II* 2003/04, 29 271, nr. 1 (Algemeen kader herziening Wetboek van Strafvordering).

⁴⁶ *Kamerstukken II* 2003/04, 29 271, nr. 1, p. 9.

waarheid sterk wordt gerelativeerd, kan ook worden herkend in een aantal concrete wettelijke voorzieningen die de minister recentelijk heeft getroffen. Als onderdeel van een wetgevingsoperatie teneinde het strafproces efficiënter te maken (te 'stroomlijnen'), zijn per 1 januari jl. twee wetsvoorstellen van kracht geworden die, op zijn zachtst gezegd, niet zijn ingegeven door de wens het streven naar vaststelling van de materiële waarheid een duwtje in de rug te geven. Zo vormt het feit dat de rechter met ingang van genoemde datum in zaken waarin sprake is van een bekende verdachte bij de motivering van de bewezenverklaring de bewijsmiddelen niet langer hoeft uit te werken, maar kan volstaan met een opgave van de bewijsmiddelen, niet bepaald een garantie voor een kritische weging van het beschikbare bewijsmateriaal.⁴⁷ Ook het feit dat met ingang van genoemde datum de rechter meer bevoegdheden heeft gekregen om bepaalde getuigen te weigeren, moet in dit licht als negatief worden bestempeld.⁴⁸

4 DE CONSEQUENTIES VAN DE HOOFDDOELSTELLING VOOR DE INRICHTING VAN HET STRAFPROCES

4.1 De inrichting van het vooronderzoek

Terug naar de hoofddoelstelling van het strafproces zoals deze naar voren komt in de Memorie van Toelichting bij het Wetboek van Strafvordering van 1926 en de consequenties hiervan voor de inrichting van het strafproces. De doelstelling dat het recht op de werkelijk schuldige dient te worden toegepast en dat moet worden voorkomen dat onschuldigen worden gestraft of zelfs maar worden vervolgd, komt het meest duidelijk naar voren in de wijze waarop het strafrechtelijk vooronderzoek is ingericht. Van oudsher is dit vooronderzoek inquisitoir van aard, hetgeen onder meer wil zeggen dat de justitiële autoriteiten – vertegenwoordigers van de zittende magistratuur en het Openbaar Ministerie – op zoek gaan naar de waarheid omtrent een straf-

47 Wet van 10 november 2004 tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering strekkende tot aanpassing van de eisen te stellen aan de motivering van de bewezenverklaring bij een bekende verdachte, Stb. 2004, 580, in werking getreden op 1 januari 2005. Zie voor een – mede vanuit het perspectief van de materiële waarheidsvinding – kritische bespreking van het aan deze wet ten grondslag liggende wetsvoorstel W. Dreissen, Het wetsvoorstel 'Motivering van de bewezenverklaring bij een bekende verdachte', *DD* 2004, p. 789-808.

48 Wet van 10 november 2004 tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering, het Wetboek van Strafrecht en de Wet op de rechterlijke organisatie in verband met het horen van getuigen en enkele verwante onderwerpen, Stb. 2004, 579, in werking getreden op 1 januari 2005.

baar feit en dat de verdachte louter onderwerp van die zoektocht is.⁴⁹ Het wetboek van 1926 beoogde hierin enige verandering te brengen vanuit de gedachte dat het zoeken naar de waarheid door de justitiële autoriteiten zonder dat deze wordt gecorrigeerd dan wel wordt bijgestuurd, een te eenzijdige waarheid oplevert, en daarmee dus niet de materiële waarheid. In het 'nieuwe' wetboek werden dan ook ten behoeve van die materiële waarheidsvinding, naast de uitbreiding van de opsporingsbevoegdheden en onderzoeksmiddelen voor het openbaar ministerie en de rechter-commissaris, de nodige rechten en bevoegdheden voor de verdediging toegekend. Toch is het belang van de materiële waarheidsvinding ook aan de nodige beperkingen onderhevig; ten eerste omdat de toepassing van de uitgebreide bevoegdheden door het Openbaar Ministerie aan de nodige voorwaarden is gebonden en ten tweede omdat de bevoegdheden die de verdediging toebedeeld heeft gekregen ook kunnen worden aangewend in het belang van de verdachte (en daarmee mogelijkwijs de opsporing door politie en justitie kunnen belemmeren of bemoeilijken). Enerzijds was er dus sprake van een verbetering van de mogelijkheden tot materiële waarheidsvinding, anderzijds werden die mogelijkheden beperkt in het kader van datgene wat is te scharen onder de noemer rechtsbescherming.

De tweeledigheid van de hoofddoelstelling waarin het streven naar de materiële waarheid voorop staat, maar waarin die waarheidsvinding wordt beperkt door de rechtsbescherming voor de verdachte, komt ook zeer duidelijk naar voren in de wijze waarop de rechter-commissaris in het vooronderzoek werd gepositioneerd. Het zwaartepunt van het strafrechtelijk vooronderzoek werd gelegd bij de rechter-commissaris en diens gerechtelijk vooronderzoek, omdat er groot vertrouwen bestond in de onpartijdigheid en onafhankelijkheid die hem werd toegedicht op grond van zijn rechterlijke hoedanigheid. De rechter-commissaris was toegerust met de meest ingrijpende onderzoeksmiddelen en werd om die reden door de wetgever aangemerkt als de belangrijkste schakel in de zoektocht naar de materiële waarheid. De verwachting was dat wanneer de officier van justitie diepgravend onderzoek wil verrichten naar een bepaalde verdachte, hij genoodzaakt zou zijn de leiding van het onderzoek over te dragen aan de rechter-commissaris door deze te verzoeken een gerechtelijk vooronderzoek te openen. De rechter-commissaris werd tegelijkertijd geacht in het kader van het gerechtelijk vooronderzoek de rechten en bevoegdheden van de verdediging te respecteren en de onderzoeksmiddelen eveneens aan te wenden in het belang van de verdachte. Op deze manier kon de rechter-commissaris ook zorgdragen voor de rechtsbescherming van de verdachte en zijn als het ware het streven naar materiële waarheidsvinding en die rechtsbescherming in één procesdeelnemer vertegenwoordigd. In de lijn van ons

49 Verder wordt het vooronderzoek inquisitoir genoemd omdat het hoofdzakelijk op schrift wordt gesteld en zich in het geheim afspeelt, zonder dat de verdachte van het onderzoek op de hoogte wordt gesteld en zonder dat er rekening wordt gehouden met diens belangen. Zie *Kamerstukken II* 1913/1914, 286, nr. 3, p. 51.

betoog is het tot slot nog relevant op te merken dat de rol van de rechter-commissaris in het vooronderzoek in strafzaken ten tijde van de inwerkingtreding van het Wetboek van Strafvordering van 1926, met het oog op het belang van de materiële waarheidsvinding een actieve is.

Ondanks de uitbreiding van de rechten van de verdediging in het strafrechtelijk vooronderzoek is er in de Memorie van Toelichting bij lange na geen sprake van een *accusatoir* vooronderzoek. De verdediging kreeg 'slechts' zoveel verdedigingsmiddelen toebedeeld als te verenigen was met het doel van de materiële waarheidsvinding en met dat argument werd de verdediging geen positie verschaft die gelijk was aan die van het Openbaar Ministerie. De rechten en bevoegdheden van de verdediging werden aan meer en grotere beperkingen onderhevig gemaakt dan de opsporingsmiddelen van de officier van justitie en de rechter-commissaris. Met name waar de effectuering van de rechten van de verdachte het openbaar belang mogelijk zou schaden door de materiële waarheidsvinding onmogelijk te maken, konden die rechten aan de kant worden geschoven.⁵⁰ Ondanks het feit dat men op basis van de Memorie van Toelichting niet kan spreken van een *accusatoir* vooronderzoek, is dit vooronderzoek zeker niet langer strikt *inquisitoir* te noemen. Aan het tot op dat moment met de *inquisitoiriteit* samenhangende geheime karakter van het vooronderzoek kwam een einde: met name tegenover de raadsman van de verdachte moest men het geheim van het vooronderzoek prijsgeven, wilde men de uitbreiding van verdedigingsmiddelen in de praktijk effectueren, hetgeen dan ook gebeurde.⁵¹ Het vooronderzoek uit het Wetboek van Strafvordering kan dan ook het beste worden gekenschetst als gematigd *inquisitoir*: de officier van justitie en de rechter-commissaris zoeken beide naar de materiële waarheid omtrent een voorgevallen strafbaar feit en houden daarbij rekening met de belangen van de verdachte en geven de verdachte in zekere zin de gelegenheid de waarheidsvinding van diens kant bij te sturen, opdat uiteindelijk de materiële waarheid (zo veel mogelijk) boven tafel komt.

4.2 De rol van de rechter

Op grond van hetgeen in het bovenstaande is betoogd omtrent de inrichting van het vooronderzoek, lijken de hoofddoelstelling van het strafproces – de juiste toepassing van het materiële strafrecht – en de daarvan afgeleide doelstelling van materiële waarheidsvinding een (gematigd) *inquisitoir* processysteem

50 'Het spreekt intusschen wel van zelf, dat in het Ontwerp het theoretisch beginsel om den verdachte tijdens het vooronderzoek volkomen als procespartij te erkennen, niet steeds ook daar kon worden aanvaard, waar het openbaar belang, d.w.z. het benaderen van de materiele waarheid ter bescherming van de gemeenschap, dit niet gedoogt', zie *Kamerstukken II* 1913/14, 286, nr. 3, p. 56.

51 *Kamerstukken II* 1913/14, 286, nr. 3, p. 58.

en een actieve rechter te impliceren. Toch is dit verband niet dwingend, hetgeen geïllustreerd kan worden aan de hand van de wijze waarop het hoofdonderzoek is ingericht. De materiële waarheidsvinding is geenszins onlosmakelijk verbonden met een (gematigd) inquisitoir ingericht strafproces waarbinnen de rechter een actieve rol speelt. Achter een accusatoir systeem schuilt immers de gedachte dat de materiële waarheid het beste kan worden benaderd door de verdediging en het Openbaar Ministerie vrijwel even veel mogelijkheden te bieden de zaak van hun kant te belichten. Uit deze confrontatie zou vervolgens de materiële waarheid naar boven komen. Nu valt hierop wel het nodige af te dingen. Immers, als een dergelijke inrichting van het strafproces met zich zou brengen dat de rechter een passieve rol speelt, lijdelijk is, is het heel wel mogelijk – zo niet waarschijnlijk – dat de ‘partijen’ de vraag wat waarheid is onderling gaan uitmaken en dat zij afdrijven van die materiële waarheid. Wanneer een dergelijke accusatoir gefint processysteem evenwel gepaard gaat met een actieve rechter kan uit deze confrontatie van min of meer gelijkwaardige partijen wel degelijk en misschien zelfs meer vanzelfsprekend de materiële waarheid naar boven komen. Om in een dergelijk meer accusatoir gefint systeem het streven naar materiële waarheidsvinding te laten weerslagen, is een actieve opstelling van de rechter dus een vereiste. Nu de hoofddoelstelling van het Nederlandse strafproces is gelegen in de juiste toepassing van het materiële strafrecht en de vaststelling van de materiële waarheid daarbij onmisbaar is, is voor het Nederlandse strafproces een lijdelijke rechter eenvoudigweg geen optie. Een accusatoir systeem gecombineerd met een actieve rechter is evenwel heel wel mogelijk. Dit is dan ook de lijn waarlangs het Nederlandse onderzoek ter terechtzitting is opgebouwd: een accusatoire inrichting voorzover het de rol van het openbaar ministerie en de verdediging betreft, gecombineerd met een actieve rol voor de rechter. Men kan dan ook betogen dat het onderzoek ter terechtzitting in het belang van de materiële waarheidsvinding niet zuiver accusatoir van aard is, maar *gematigd* accusatoir. Uit het feit dat het vooronderzoek het beste kan worden omschreven als gematigd inquisitoir en het eindonderzoek als gematigd accusatoir, terwijl beide fasen worden gekenmerkt door een actieve rechter en in beide fasen het doel van materiële waarheidsvinding centraal staat, kan de conclusie worden getrokken dat het vooropstellen van de materiële waarheidsvinding niet zozeer een bepaald procesmodel impliceert, maar veeleer een actieve bemoeienis van de rechter met de vaststelling van die waarheid.⁵²

52 Op dit punt kan nog worden opgemerkt dat deze rechterlijke bemoeienis eveneens van groot belang is voor de rechtsbescherming van de verdachte, derhalve niet ‘slechts’ in het belang van de waarheidsvinding.

5 DE CONSEQUENTIES VAN DE HOOFDDOELSTELLING VOOR VERKORTE EN ALTERNATIEVE AFDOENINGSMODALITEITEN

In het voorgaande is de relatie besproken tussen de hoofddoelstelling van het strafproces, de daarvan afgeleide doelstellingen van materiële waarheidsvinding en rechtsbescherming, de daaruit voortvloeiende inrichting van dat strafproces en de plaats die daarbinnen wordt ingeruimd voor actieve rechterlijke bemoeienis. In deze paragraaf zullen de consequenties centraal staan van de hoofddoelstelling en de afgeleide doelstelling van materiële waarheidsvinding voor de alternatieven voor dit strafproces. Gezien de druk op de strafrechtssketen, is de wetgever en, in mindere mate, de strafvorderlijke praktijk voortdurend op zoek naar manieren waarop het ‘klassieke’ strafproces zoals het Wetboek van Strafvordering van 1926 dat heeft vormgegeven, kan worden omzeild of kan worden verkort. Tot op heden zijn deze alternatieven met name gezocht in de op het opportuniteitsbeginsel gebaseerde bevoegdheden van transactie en voorwaardelijk sepot, op grond waarvan de verdachte vervolging kan voorkomen door te voldoen aan de hem door het Openbaar Ministerie gestelde voorwaarden. Gezien het constitutioneel verankerde recht op toegang tot de rechter zijn deze procedures te allen tijde consensueel van aard. Wanneer een van beide partijen niet instemt met deze wijze van afdoening, dient de weg van het klassieke strafproces te worden gevolgd.

Vanuit het perspectief van de hoofddoelstelling van het strafproces en de daarvan afgeleide doelstelling van materiële waarheidsvinding kunnen de nodige vraagtekens worden geplaatst bij dergelijke vormen van buitengerechtelijke afdoening. Nu deze consensueel van aard zijn, bestaat – bij gebrek aan een onafhankelijke derde die verantwoordelijk is voor de vaststelling van de materiële waarheid – immers het gevaar dat ‘een loopje wordt genomen’ met de materiële waarheid en dat deze wordt besmet of zelfs vervangen door een vorm van partijenwaarheid.⁵³ Het is bij buitengerechtelijke afdoening immers niet zozeer te doen om vaststelling van de waarheid teneinde op basis daarvan het materiële strafrecht toe te passen, het is veeleer te doen om een snelle, efficiënte en goedkope wijze van afdoen. Men kan evenwel vrij gemakkelijk volhouden dat niet al te zwaar behoeft te worden getild aan deze negatieve consequenties voor de materiële waarheidsvinding, niet zozeer omdat het in het kader van transactie en voorwaardelijk sepot veelal gaat om relatief lichte, veel voorkomende strafbare feiten of omdat de verdachte uit vrije wil instemt met deze wijze van afdoen – bij beide factoren zijn immers de nodige vraagtekens te plaatsen –, maar veeleer omdat *strikt genomen* in een dergelijke procedure de materiële waarheid ook niet boven tafel *hoeft* te komen. Er is immers geen sprake van toepassing van het materiële strafrecht – waarvoor vaststelling

53 Zie bijvoorbeeld G.J.M. Corstens, Consensualiteit en strafsancities, *AAe* 1997, p. 138; en J.H. Crijns, De strafrechter buitenspel. Buitengerechtelijke afdoening van strafbare feiten in heden en toekomst, *AAe* 2002, p. 518.

van de materiële waarheid wel noodzakelijk is. Strikt juridisch genomen is er slechts sprake van het voorkomen van vervolging door voldoening aan een aantal door het Openbaar Ministerie te stellen voorwaarden. Nu het proces juist vermeden wordt, kan worden betoogd dat de maatstaf van de materiële waarheid binnen het kader van buitengerechtelijke afdoening eenvoudigweg niet geldt.⁵⁴

Dit is evenwel geheel anders wanneer de hervorming van het huidige stelsel van buitengerechtelijke afdoening is gerealiseerd. De minister van Justitie heeft onlangs ter vervanging van het huidige stelsel van buitengerechtelijke afdoening het wetsvoorstel OM-afdoening ingediend bij de Tweede Kamer.⁵⁵ Op grond van dit voorstel krijgt het Openbaar Ministerie in de toekomst een zelfstandige bevoegdheid om ter zake van lichte strafbare feiten, zonder tussenkomst van de rechter, een zogenaamde strafbeschikking uit te vaardigen (welke onder andere kan bestaan uit een geldboete, een taakstraf of een ontzegging van de rijbevoegdheid). Wanneer de verdachte zich niet kan vinden in de hem opgelegde strafbeschikking, staat hiertegen beroep open bij de strafrechter. Hiermee verandert de juridische grondslag van het stelsel van buitengerechtelijke afdoening fundamenteel. Het consensuele karakter verdwijnt, terwijl er niet langer sprake is van 'het afkopen van het vervolgingsrecht van het Openbaar Ministerie', maar van 'het opleggen van een straf na schuldigverklaring aan een strafbaar feit door het Openbaar Ministerie'.⁵⁶ Het gevolg hiervan is dat de enigszins chicaneuze redenering met betrekking tot de relatie tussen de materiële waarheid en de consensuele vormen van buitengerechtelijke afdoening niet kan opgaan voor de nieuwe strafbeschikking. De voorgestelde zelfstandige strafbeschikking van het Openbaar Ministerie is immers een daad van vervolging en een expliciete vaststelling van de schuld aan enig strafbaar feit. Teneinde tot deze schuldvaststelling te komen dient de officier van justitie het materiële strafrecht wél toe te passen. Hiertoe dient derhalve ook de materiële waarheid te worden vastgesteld. Dit gebeurt evenwel niet bij wege van een strafproces; dit gebeurt zonder vastomlijnde procedure, zelfstandig door de officier van justitie, zondere enige rechterlijke bemoei-

54 Hiermee is uiteraard niet gezegd dat het geen enkel probleem zou zijn dat de huidige vormen van buitengerechtelijke afdoening het gevaar met zich brengen dat een loopje wordt genomen met de materiële waarheid. Dit is het uiteraard wél. Hier wordt slechts betoogd dat vanuit het perspectief van de hoofddoelstelling van het strafproces en de daarvan afgeleide doelstelling van materiële waarheidsvinding aan buitengerechtelijke afdoening niet de eis behoeft te worden gesteld dat de materiële waarheid boven tafel komt.

55 Zie *Kamerstukken II* 2004/05, 29 849, nrs. 1-2 (Wetsvoorstel OM-afdoening).

56 Zie voor besprekingen van dit voorstel M. de Graaf, Doelmatigheid boven rechtmatigheid. Bespreking van het concept-wetsvoorstel Wet OM-afdoening, *DD* 2003, p. 811-829; P.A.M. Mevis, Strafbeschikking openbaar ministerie, WAHV en 'kleine ergernissen', *DD* 2004, p. 353-368; J.H. Crijns, Het wetsvoorstel OM-afdoening: een wolf in schaapskledij, *Sancties* 2004, p. 225-236; C.H. Brants en B. Stapert, Buitengerechtelijke afdoening: discretie en macht, in: M. Boone e.a. (red.), *Discretie in het strafrecht*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2004, p. 249-266.

enis. Hiermee is weliswaar niet gezegd dat in een dergelijke procedure de materiële waarheid per definitie niet boven tafel zou kunnen komen, maar gezien hetgeen hierboven is gezegd omtrent de relatie tussen het doel van materiële waarheidsvinding en de inrichting van het strafproces, behoeft het nauwelijks betoog dat een dergelijke procedure onvoldoende garanties biedt voor een juiste toepassing van het materiële strafrecht, alsmede voor het garanderen van een gedegen niveau van rechtsbescherming. Met name het ontbreken van een actieve rechterlijke bemoeienis weegt hier zwaar.

Wanneer deze redenering verder wordt doorgetrokken, kan worden betoogd dat de vaststelling van de materiële waarheid als doel van het strafproces tevens in de weg staat aan een eventuele introductie van een systeem van *plea bargaining*.⁵⁷ Evenals het geval is bij de huidige vormen van buitengerechtelijke afdoening, bestaat ook bij deze vorm van verkorte afdoening het gevaar dat de materiële waarheid op de tocht komt te staan en wordt vervangen door een partijenwaarheid, zeker wanneer de rechter geen bemoeienis heeft bij de totstandkoming van een dergelijke *plea bargain*. Bij de huidige op consensualiteit gebaseerde buitengerechtelijke afdoening kan nog het standpunt worden verdedigd dat dit geen probleem is nu het strafproces juist wordt vermeden, het materiële strafrecht strikt genomen niet wordt toegepast en vaststelling van de materiële waarheid derhalve niet nodig is. In het geval van *plea bargaining* vormt dit wel degelijk een probleem, nu hierbij het strafproces strikt genomen wel wordt gevolgd, het materiële strafrecht wél wordt toegepast en de materiële waarheid derhalve wel degelijk van belang is.⁵⁸ De vaststelling van de materiële waarheid als doel van het strafproces stelt derhalve wel degelijk grenzen aan het gebruik van consensuele elementen *binnen het strafproces*, nu consensuele elementen het gevaar met zich brengen dat de materiële waarheid wordt vervangen door een meer formele waarheid, terwijl met het oog op de hoofddoelstelling van het strafproces vaststelling van de materiële waarheid is geboden.

57 Dat de vraag naar de mogelijkheid tot een dergelijke hervorming geenszins een academische kwestie is, wordt aangetoond door het feit dat kamerlid Dittich de minister enige jaren geleden heeft verzocht de mogelijkheden tot invoering van een systeem van *plea bargaining* in het Nederlandse strafproces te onderzoeken. Zie *Kamerstukken II 2002/03*, 28 600 VI, nr. 127. Dit verzoek is door de minister gehonoreerd, hetgeen heeft geresulteerd in het onderzoeksrapport van C.H. Brants en B. Stapert, *Voor wat hoort wat: plea bargaining in het strafrecht*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2004. Op basis van dit rapport heeft de minister besloten vooralsnog geen aanleiding te zien een op het systeem van *plea bargaining* gelijkende procedure in het Nederlands systeem in te voeren. Het Nederlandse gematigd inquisitoire systeem en de daarbij behorende procestraditie zou te zeer in de weg staan aan een succesvolle en effectieve introductie van een dergelijke – accusatoir getinte – rechtsfiguur in het Nederlandse strafprocesrecht. Zie *Kamerstukken II 2003/04*, 29 200 VI, nr. 31.

58 Uiteraard is een en ander afhankelijk van de wijze waarop een eventuele Nederlandse variant van het systeem van *plea bargaining* zou worden ingevuld en van de vraag of en in hoeverre de strafrechter hierbij een rol zou krijgen.

6 AFSLUITING

De hoofddoelstelling van de Nederlandse strafvordering is de juiste toepassing van het materiële strafrecht. Teneinde deze doelstelling te realiseren is het strafproces gericht op de vaststelling van de materiële waarheid. Voorts impliceert de hoofddoelstelling rechtsbescherming voor de burger gedurende het strafproces. Zowel de hoofddoelstelling als de beide afgeleide doelstellingen – in het bijzonder de doelstelling van de materiële waarheidsvinding – brengen naar onze mening met zich dat de rechter zich actief met de waarheidsvinding dient te bemoeien. Deze eenvoudige, doch buitengewoon fundamentele gegevens zorgen voor belangrijke implicaties en begrenzingen met betrekking tot de inrichting van het strafproces. Dit is wat ons betreft een zeer belangrijk aandachtspunt bij de verdere ontwikkeling van de Nederlandse strafvordering in de toekomst. Wanneer de minister van Justitie in zijn reactie op de voorstellen van de Onderzoeksgroep Strafvordering 2001 heeft bedoeld het hoofddoel van het strafproces op de achtergrond te willen plaatsen ten faveure van een zelfstandig bestaansrecht voor het strafproces, is dat uitermate zorgelijk. Een dergelijke omkering moet dan ook met klem worden afgeraden. Het strafproces is in het leven geroepen ter realisering van de abstracte normen van het materiële strafrecht en daarin is zijn bestaansrecht gelegen. Niets meer en niets minder. De begrenzingen die dit met zich brengt voor de wijze waarop het strafproces in de toekomst kan worden ingericht, liggen voor de hand: zowel het belang van materiële waarheidsvinding als het belang van rechtsbescherming moeten hierbij (blijven) voorop staan. Deze belangen verzetten zich dan ook tegen een verdergaande ‘stroomlijning’ van het strafproces, nu dergelijke efficiencyvoorstellen niet zelden een negatief effect hebben op zowel het welslagen van het streven naar vaststelling van de materiële waarheid als de rechtsbescherming van de verdachte. Maar ook bij de ontwikkeling van nieuwe alternatieven voor het klassieke strafproces moeten de belangen van materiële waarheidsvinding en rechtsbescherming goed voor ogen worden gehouden. ‘Nieuwerwetse fratsen’ als een zelfstandige sanctiebevoegdheid voor het Openbaar Ministerie of een systeem van *plea bargaining* zijn (alleen al) vanuit dit perspectief dan ook geenszins toe te juichen.